

1.6 Ганна КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО. СПОСІБ ЖИТТЯ МИРЯНИНА ЯК СКЛАДОВА РЕЛІГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

За останні кілька десятиліть релігієзнавством досягнуто певних успіхів в опрацюванні категоріального апарату, що відображає взаємозв'язки віруючого та соціуму. Богословами активно осмислюються такі поняття як-то «особистість», «діяльність», «потреби», «ціннісні орієнтації», «комунікація». Разом з тим, науковцями уточнюється термінологія, що стосується умов існування релігійного комплексу, зокрема: «інституалізація», «модернізація», «сенси» та ін. Потребують подальшого вивчення індивідуальні, соціально-політичні, економічні, релігійні чинники, що спонукають віруючого до активності відповідно до об'єктивних, предметних властивостей того середовища, в якому вони реалізуються. Привертають увагу обумовлені історичними реаліями процеси виникнення, підтримання, змін релігійних норм, цінностей, зразків діяльності та їх акумуляція мирянами, з допомогою яких останні організують власну життєдіяльність у динамічному, неоднорідному соціокультурному просторі. Це коло питань окреслюється поняттям «способу життя».

Традиційно під способом життя розуміють філософсько-соціологічну категорію на позначення пов'язаних з певними умовами існування типових видів життєдіяльності індивіда, соціальної групи, суспільства, що уможливорює комплексно, взаємопов'язано розглядати головні сфери буття людей, а саме: працю, побут, суспільне життя, культуру, з'ясовувати обумовлені укладом, рівнем, якістю життя чинники їх поведінки (стиль життя).⁹⁹

На думку казахського вченого А. І. Артем'єва, спосіб життя включає у себе низку підсистем. Однією з них виступає релігійний спосіб життя, який обумовлюється місцем та роллю релігії у життєдіяльності мирянина. Релігійні установки, уявлення регулюють побут, стиль життя, уклад, культуру, суспільні зв'язки вірних, постають наслідком взаємодії різних чинників: особистісних та надособистісних, суб'єктивних і об'єктивних, духовних і матеріальних, ідеологічних, психологічних, організаційних.¹⁰⁰

Релігія виступає здатним до пристосування у соціальному середовищі особливим духовно-практичним комплексом, включає ідеологічні, емоційно-психологічні, міфологічні, обрядово-культові компоненти, надто пов'язана з етнокультурною традицією, перетворює останню на жорсткий стандарт поведінки, обов'язковий стереотип. Консервативна інерція етнокультурної традиції утворює внутрішню стійкість, спротив зовнішнім впливам, забезпечує релігії, як системі, автономію, відносну самостійність.¹⁰¹ Відтак, кожному релігійному комплексу притаманний відповідний спосіб життя: не лише християнський відрізняється від мусульманського чи буддистського, а й православний, католицький, протестантський мають свою специфіку.

⁹⁹ Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С. 446.

¹⁰⁰ Артем'єв А.И. Религиоведение. – Алматы, 2002. – С. 42 -70.

¹⁰¹ Костюкович П.И. Религиоведение. – Минск, 2001. – С.19.

Визначальними структурними елементами сучасного релігійного комплексу виступають конфесійно-спільнотна та сімейна релігійність. Їм належить провідна роль у збереженні та відтворенні релігійної свідомості, поведінки мирян. Релігійна спільнота постає головним джерелом формування стійкої релігійності, носієм релігійних стереотипів, відтворювачем ідеологічної традиції, специфічною формою організації віруючих для здійснення культу. Крім того, кожній конфесії притаманна своя система регулювання сімейно-побутових відносин з помітною, останнім часом, тенденцією до посилення сакралізації, фідеїзації сім'ї, перетворення її на «домашню церкву». Взаємодія релігійних сім'ї та спільноти має різноплановий характер. Внаслідок полісоціального, міжнаціонального, сімейно-групового спілкування всередині спільноти реалізуються світоглядна, комунікативна, компенсаторна та інші функції релігійного комплексу. У релігійному мікросередовищі вони трансформуються, набувають нові системні якості, проходячи шлях від загального, через особливе, - до одиничного, від сутності – до явища, конкретного буття мирянина.¹⁰²

Отже, спосіб життя постає усталеною науковою категорією, широко використовується релігієзнавцями, ними адаптується до вивчення суспільного та культурного життя мирян.

Богослови засвідчують, що у Новому Завіті слово «мирянин» відсутнє. Натомість вживаються такі синоніми: «брати», «учні», «стадо», «святі» - у розумінні «народу Божого».¹⁰³ З часом, головним чином внаслідок антиклерикальних настроїв, революцій, грецький термін «лаїк» секуляризується, відповідним чином артикулюється, переосмислюється, вживається у зміненому контексті.

Сьогодні поняття «мирянин» асоціюється з представниками християнських конфесій, менше – з буддизмом та іудаїзмом, у виняткових випадках – з ісламом. Довідникові видання визначають мирянина як послідовника християнства, або ж - іншого релігійного культу, представника Церкви, який не є священиком чи монахом, не належить до кліру, живе світським життям (мн.: миряни, грец. λαϊκός - лаїки).¹⁰⁴

Тема покликання мирян тривалий час залишалась на маргінесах богословської думки. Впродовж багатьох років дискутувались питання єдності Церкви, значення єпископату, священства, вчення про ієрархію священиків тощо. Лише у ХХ столітті значно актуалізувалась проблема ролі мирян, яких вже називають «передовою лінією життя Церкви», «життєдайною основою людської спільноти», «місіонером, що змінює власне середовище існування шляхом звільнення від гріха, прагнення святості через вибір celibату,

¹⁰² Артемьев А.И. Религиоведение. – С. 42-70.

¹⁰³ Єрмак Ірина. Переображення слова. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2011/10/52528>

¹⁰⁴ Мирянин. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Мирянин>, а також: Мирянин. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мирянин>

подружжя та родинного життя, праця, різноманітні форми суспільної діяльності».¹⁰⁵ Починають створюватись Товариства мирян.

Нині переважає точка зору, що релігія не повинна породжувати у вірян відрази-відвернення до світу, формувати роздвоєння особистості, оскільки Бог чекає не на тому світі, знаходиться не лише у храмі чи на прощі, а існує у вирі повсякденного життя. Відтак, останнє підлягає освяченню, зокрема – його найбільш «природні» сфери: «Їсте чи п'єте чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу».¹⁰⁶ Розпізнання «присутності Бога» у секуляризованому світі постає непротим викликом для реалізації місії мирянина.

Сучасна культура перестала передавати віру, у ній релігії відводиться щораз менше місця.¹⁰⁷ За цих умов реалізація релігійного способу життя вимагає від мирянина подолання щонайменше кількох викликів:

- 1) нерозуміння місії Церкви у сучасному світі;
- 2) брак спеціальних богословських знань, освіти;
- 3) розрив між церковною практикою і богословським вченням;
- 4) поєднання богословського вчення та реалій сьогодення.

Розглянемо ці виклики кожний зокрема.

Нерозуміння місії Церкви у сучасному світі. Найбільший сплеск релігійності у 1993-1995 роках пов'язаний із переосмисленням ролі Церкви у суспільстві. Відродження релігії стало одним із символів демократизації України, релігійна свобода асоціювалась з найголовнішою демократичною свободою. Пізніше віра та держава поляризувались: перша з них почала сприйматись в якості протесту проти дій влади, її курсу. На певному етапі розвитку України Церква відіграє роль національного ідентифікатора. Водночас зростання релігійності українців пов'язане із високим ступенем політизації релігії. На думку експертів, кількість віруючих в Україні зростатиме доти, доки «українські лідери будуть нав'язливо демонструвати свою релігійність, а в офіційних, медичних, шкільних кабінетах буде збільшуватися кількість ікон».¹⁰⁸ Такий вияв релігійності Л. Шангіна називає «позірною та демонстративною», не пов'язує її з низьким матеріальним станом вірних чи бідністю суспільства. У цьому випадку декларування своєї належності до віруючих виступає ідентифікацією суб'єкта на макрорівні, усвідомленням єдності з колективним «ми», в якості чого постає Церква. Відповідна конформістська поведінка є індикатором зростання числа формальної релігійності, що не свідчить про духовне відродження країни.

Проблема місії Церкви у сучасному світі, її ролі у справі Спасіння нині постає одним із найактуальніших питань богослов'я. Християнин покликаний не лише зберігати Благую Вістку, а й транслювати її, передавати іншим, бути відповідальним за неї у земному житті: «...світ передусім потребує святих

¹⁰⁵ Бабінський Анатолій. Мирянин XXI століття. – Режим доступу: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/myryanyn-hhi-stolittya/>

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Шангіна Людмила. Висока релігійність в Україні спричинена не бідністю, а політизацією церкви. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=3406

людей, які служитимуть у різних галузях культури, науки, технічного розвитку та мистецтва».¹⁰⁹

Богослови визнають, що кожен місіонер повинен знати культуру, мову того народу, серед якого здійснюється місія. Культура народу надто пов'язана з політикою країни, уряду, який зобов'язаний зберігати, захищати, підтримувати культурні цінності власного народу. Місія Церкви буде успішною лише тоді, коли вона визнає ці цінності та поєднує їх із Євангелієм. Своєрідному процесу інкультурації сприяє діалог між Церквою та народом, що уможливлює сприйняття останнім Благої Вістки. Підкреслюється важливість міжконфесійного та міжрелігійного діалогу, духу любові та взаємоповаги задля уникнення кровопролиття та ворожнечі, наближення людства до Спасіння: «Кожній релігії слід виявляти терпіння».¹¹⁰ Допоміжними методами місії постають катехізація, богословські курси, курси катехізаторів, знання основ віри для правильного розуміння і тлумачення Євангелія.

Від мирян вимагається участь у таїнствах, апостольстві, соціальна активність. З одного боку, задля здійснення місії Церкви вони мають співробітничати з вірянами інших конфесій, нести з ними спільну відповідальність, а з іншого – уповноважені діяти в суспільстві з метою «повернення минушої дійсності до Бога».¹¹¹ Водночас клірики висловлюють стурбованість тим, що більшість мирян недооцінюють своє покликання: для них релігійність залишається «окраїною» життя, яке переважно складається з роботи, турбот і страждання: «Вони не розуміють, що Бог потребує їх там, де вони є, аби продовжувати своє діло у світі; що Він розраховує на них, аби завершити діло освячування світу».¹¹² У богословській літературі значно переосмислюються вияви та смисл індивідуальної релігійності віруючого, де аксіологічна вісь обертається навколо поняття «любов». Для мирянина релігійність має перетворитись на спосіб життя, не вимірюватись лише кількістю прийнятих причасть чи тривалістю молитов. Істинне визнання віри означає високу професійну і сімейну якість, вкладається у зміст поняття «увірувати у святість земного буття».¹¹³

Брак спеціальних богословських знань, освіти. На індивідуальному рівні релігійність вироджується у такий спосіб життя, коли реальна відсутність віри у Бога, у життя після смерті, в існування душі, не дозволяє мирянину апелювати до нього у своїх буденних справах. Загалом віряни погано знають основи свого віросповідання, не привчені читати священні писання, не живуть по-релігійному, мало знайомі із священством, його покликанням, функціями. Не маючи власного релігійного досвіду, люди схильні ідеалізувати і

¹⁰⁹ Миссия Церкви в современном мире. – Режим доступу: http://www.catholics.ru/books/Missiya_Tserkvi_v_sovremennom_mire.pdf

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Парлато Витторіо. Духовенство и миряне в опыте католической Церкви. Часть II. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/22995-duxovenstvo-i-miryane-v-opyte-katolicheskoy-cerkvi-chast-ii.html>

¹¹² Евелі О.Луї. Духовність мирян. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2016/02/151107>

¹¹³ Там само.

романтизувати релігійність, яка здебільшого є ситуативною.¹¹⁴ Соціологічні дослідження засвідчують, що релігія і віра для українців – це данина національним традиціям (42%) і моральним нормам (32%). Приблизно четверта частина опитаних (24%) бачать у ній особисте спасіння. За останнє десятиліття громадяни частіше стали відвідувати церкву, шанувати релігійні свята і традиції. Зросла кількість людей, які вважають себе віруючими. Водночас у формуванні моральних цінностей релігія не має безумовного авторитету. Так, у цьому питанні 80% українців поставили на перше місце сім'ю, 50% - школу і внз, і лише 28% - Церкву.¹¹⁵

Однією з важливих складових складних взаємовідносин вірян та конфесії, способу життя в цілому виступає релігійна проповідь. Керівники релігійних організацій приділяють значну увагу проповідницькій діяльності як одному з активних засобів збереження, розповсюдження релігійної ідеології, вважають її профілактичним, попереджувачим, оздоровлюючим інструментом регулювання поведінки віруючих всередині та поза релігійної спільноти, у сім'ї, на роботі. Проповідь сприяє підвищенню рівня богословських знань мирян, популяризує, модернізує старі догми відповідно до вимог часу, виховує у віруючих почуття обраності, винятковості.

Разом з тим більшість опитаних українців віком 30-39 років зізналися, що відвідують церкву лише у великі свята. Респонденти старше 50 років відвідують церкву «від випадку до випадку». Щодня бувають в храмах люди у віці понад 60 років.¹¹⁶

Розрив між церковною практикою і богословським вченням. Наголошуючи на важливому значенні участі мирян у житті Церкви, клірики констатують, що церковна практика виявилась більш мобільною, активно реагує на виклики часу, а відтак залишилась без богословського обґрунтування.

На думку богословів, нині існує потреба у розробці еклезіологічного вчення про мирян, що не обмежується лише визначенням обов'язків, а й уможлиблює встановити їх норму діяльності. Водночас метою богословського теоретизування щодо служіння мирян у Церкві залишаються питання священнодійства, церковного керування, церковного вчительства.¹¹⁷ Натомість не приділяється достатньої уваги іншим різноманітним формам діяльності вірних, зокрема їх участі у релігійному вихованні, соціальній праці.

Поєднання богословського вчення та реалій сьогодення. Після розпаду СРСР країни колишнього радянського простору опинились в ситуації пост-атеїзму. Однак сьогодні можемо констатувати, що реабілітація релігії, її активна пропаганда засобами масової інформації створює ілюзію бажаного у релігійності вірних, не відображає реальних процесів у їх способі життя.

¹¹⁴ Филипович Людмила. Релігійність українців здебільшого ситуативна. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/139338>

¹¹⁵ Релігійність українців за роки незалежності зросла, але до церкви вони ходять рідко. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/15833-religijnist-ukrayinciv-za-roki-nezalezhnosti-zrosla-ale-do-cerkvi-voni-xodyat-ridko.html

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ Антонов Геннадій. Служение мирян в Церкви. – Режим доступу: <http://tulaeparhia.ru/eparxialnoe-upravlenie/eparxialnyie-dokumentyi/prochie-eparxialnyie-dokumentyi/1545.html>

Переорієнтація суспільства на ринкові взаємовідносини формує новий тип віруючого, яким постає зраціоналізована особа, що не сприймає ортодоксальні, немобільні форми вираження релігійності. Ринок потребує прагматизму, переваги логічного над інтуїтивним, розрахунку. Відтак слухним є занепокоєння богословів рівнем моральності віруючих.

З іншого боку, значна інформатизація суспільства ставить вимогу підвищення інтелектуального рівня мирян, а цьому не сприяє надмірний консерватизм, неусвідомлення Церквою потреби модернізації догматів відповідно до викликів часу. Водночас від спроможності мирянина акумулювати досягнення науки тепер залежить перспектива існування певної релігії. Найбільш адаптованими тут є вірні нетрадиційних для України релігій (ісламу, буддизму, неорелігій), а також – католицизму, деяких конфесій пізнього протестантизму. Надмірний консерватизм православ'я, його небажання оновлюватись спонукають декого з православних віруючих до переходу в інші конфесії, Церкви.

Подеколи богослови недооцінюють поліфункційного способу життя вірних, їх соціальної, суспільно-економічної, політичної активності, особливостей історичних умов існування. Суспільно-політичні погляди мирян часто виявляються у релігійній формі, на них надто впливають спричинені політичною ситуацією у країні міжцерковні конфлікти. Найбільшої шкоди завдає конфлікт між православними Церквами, що віддзеркалює ментальні відмінності мирян, різні рівні їх національного самоусвідомлення, типи історичної пам'яті, погляди на майбутнє України.¹¹⁸

Таким чином, актуальність вивчення способу життя мирянина обумовлена практикою цілеспрямованих соціокультурних змін релігійного комплексу за умов становлення та розвитку специфічних для суспільства форм політичної, економічної, культурної життєдіяльності громадян.

¹¹⁸ Лютко О.М. . Релігійність як складова української ментальності та чинник само ідентифікації. – Дис. на здобуття наук. ст. канд. філос. н. – К., 2010. – С. 98 – 113.